

Amna Ćatić

POIMANJE TJELESNOG ODGOJA PEDAGOŠKIH KLASIKA

Sažetak

Skloni smo vjerovati da su suvremene tendencije u odgoju i obrazovanju plod novog doba i da pristrasno branimo novo, a kritikujemo staro, odnosno tradicionalno. Koliko je samo novih trendova u odgoju i obrazovanju koji se tumače kao revolucionarna pedagoška otkrića a bila su tako davno primjenjivana u odgojno-obrazovnoj praksi.

Ovaj rad se upravo bavi poimanjem tjelesnog odgoja klasika pedagoške misli u svjetlu suvremenih teorija tjelesnog i zdravstvenog odgoja. U radu će se naznačiti osnovna filozofija tjelesnog odgoja najpoznatijih među njima i ukazati na refleksije te misli na današnju stvarnost u ovom odgojnom području.

Tjelesni odgoj kod grčkih i rimskih mislilaca

Tjelesni odgoj je pretpostavka svakolikog odgoja zbog čega su mu ljudi od davnina posvećivali posebnu pažnju. Ostvarivanje zadaća intelektualnog, estetskog, moralnog i radnog odgoja moguće je samo ako je ličnost zdrava i ako posjeduje potrebne tjelesne kapacitete.

U drevnoj Grčkoj bila su dva sistema koja su se u osnovi razlikovala kada je u pitanju tjelesni odgoj. U Sparti je bio jednostran i služio je kao sredstvo vojničkog odgoja, dok je u Atini bio uključen kao sastavni dio harmonijskog odgoja ličnosti. Grčki filozofi su začeli suvremenu misao o tjelesnom odgoju kroz kalokogatiju kao vrhovni odgojni ideal. Sofisti su tumačili da se dobrim odgojem od svakog djeteta može napraviti filozof, što po analogiji znači da se i dobrom tjelesnom vježbom od svakog djeteta može razviti dobar sportista. Njihovo je učenje, unatoč tome što zamenaruju predispozicije i naslijeđe, veliki iskorak u shvatanju da je sistematski i organiziran odgoj temelj cjelokupnog društvenog razvoja. Sokrat zanemaruje tjelesni odgoj i težište stavlja na moral, smatrajući da je moralna istina nepromjenjiva i univerzalna pokretačka snaga društva.

Organiziran i zakonom uređen odgoj začinje Platon u svojim djelima *Država* i *Zakon*. Zamišlja on da državu treba da čine tri sloja, i to filozofi, vojnici i obrtnici. Zato se država mora brinuti o odgoju počevši još od predškolskog doba. Prema njemu izvor tjelesnog odgoja leži u prirodnim nagonima. On u svom učenju kaže da je sama gimnastika barbarstvo, a sama djelatnost duha nije dostatna. Dalje on veli da onaj ko se posvećuje nauci ili nekoj drugoj duhovnoj aktivnosti, mora gimnastikom pribaviti dovoljno pokreta, onaj tko pažljivo njeguje svoje tijelo, mora se baviti muzikom i obrazovanjem ako želi da s pravom nosi naziv „plemenit“. Platon, također, kaže da je teže izabrati trenera za tijelo nego učitelja intelektualnih predmeta, jer dominantan cilj tjelesnog odgoja jest formiranje karaktera uz pomoć tjelesnih pokreta. (Pavletić, 1969) Za vonički odgoj, za razliku od dotada dominantnog spartanskog odgoja, Platon zagovara gimnastiku, pod čime podrazumijeva igre, plesove, hrvanje, logorovanje, trčanje, bacanje koplja, diska i jahanje. Njegovo će učenje biti osnova „utopista“ u građenju idealnog svijeta.

Aristotel u djelu *O odgoju* (koje nije u potpunosti sačuvano) govori o tri duše čovjeka, i to vegetativnoj, animalnoj i razumnoj, koje se kroz organiziran odgoj uljuđuju. Također, on razlikuje tri odgoja – tjelesni, moralni i umni. Kada je u pitanju tjelesni odgoj, Aristotel zagovara da dijete do sedme godine mora rasti i razvijati se u porodici gdje je posebno bitno za njegov razvoj slobodno kretanje i igranje. Već u školskom dobu tjelesni odgoj treba biti prioritet pri čemu ne treba pretjerivati, kaže on, jer to može štetiti organizmu. S tim u vezi je zanimljivo njegovo učenje o psihofizičkom razvoju djeteta koje je i danas općeprihvaćeno.

Rim će preuzeti odgojne vrijednosti grčke kulture gdje će tjelesni odgoj, također, biti značajna karika u odgajanju aristokratije a opći ideal odgoja harmonijski razvijen čovjek, odnosno sklad tijela i duha. Mark Fabije Kvintilijan je najznačajniji rimski pedagoški teoretičar koji je prihvatio i razvio grčke humanističke ideje. Njegov će rad značajno utjecati na humanističke pedagoge s početka petnaestog stoljeća od kada se razvija suvremena pedagoška misao na čijim je nasadama razvijen današnji koncept škole.

Tjelesni odgoj u doba feudalizma

U doba feudalizma pripadnici plemstva odgajani su na dvorovima gdje su učili sedam ritterskih disciplina (septem artes probitatis: jahanje, mačevanje, lov, plivanje, rukovanje kopljem, šah i pisanje pjesama). Školstvo u doba feudalizma je pod velikim utjecajem religije. U zapadnoj kulturi u to doba kršćanstvo modelira odgojnu misao po kojoj je čovjek bliži bogu što više uskraćuje svoje tijelo i njegove potrebe. Katehetske škole nisu posvećivale pažnju tjelesnom odgoju, učilo se sedam slobodnih umijeća (artes liberales) što će kasnije biti u formi trivija (gramatika, retorika, dijalektika) i kvadrija (aritmetika, geometrija, astronomija i muzika).

Preko Arapa, koji su razvili jednu blistavu kulturu u Španiji, dopire u Evropu nova misao o nauci i odgoju. Pod ovim utjecajem razvija se crkvena filozofija zvana skolastika koja će u prvo vrijeme biti točak zamajac evropskog školstva i na čijim će se osnovama začeti univerziteti.

Humanistička pedagogija

Razvojem proizvodnih odnosa i građanskog društva pred kraj četrnaestog stoljeća mijenja se u osnovi odgojni koncept. Srednjovjekovni pogled na svijet se mijenja pod utjecajem novih spoznaja. Čovjek postaje u središtu nauke i umjetnosti. Bit će to početak renesanse a humanistički koncept će preferirati antičku misao u odgoju. S druge strane, buržoaska klasa koja ima ekonomsku moć traži da se odgoj prilagodi njenim potrebama i da se odgajaju kadrovi koji mogu zadovoljiti sve razvijeniju tehnologiju. Ovi će zahtjevi radikalno promijeniti pedagošku misao.

Za potrebe ovog rada naznačit ćemo nove ideje koje su modelovale koncept tjelesnog odgoja.

Vittorino Ramboldini da Feltre u Montavi otvara školu koju zove „casa giocosa“ (dom radosti) u kojoj je tijelo jačao trčanjem, skakanjem, plivanjem, jahanjem, gađanjem lukom i strijelom. Ova je škola u prirodi, djeca se skladno razvijaju kroz rad i za rad. (Žlebnik, 1955)

Francuski humanisti (Rable i Montenj), također, razvijaju ideje slobodnog i demokratskog odgoja i zagovaraju samoaktivnost djeteta a na polju tjelesnog odgoja podržavaju i vraćanje prirodi i prirodnim pokretima.

Montenj u svojim *Esejima* zagovara odgoj potpunog čovjeka gdje je putem tjelesnog odgoja zamišljao razvijanje otpornosti organizma, jer, kako veli, nije dostatno učvrstiti duh nego se moraju ojačati mišići i tijelo. Duh će podleći naporima, ako mu tijelo ne pomaže. Njegova maksima u odgoju glasi „ne odgajamo ni dušu, ne odgajamo ni tijelo, već čovjeka“.

Rable u satiričnom romanu *Gargantua i Pantagruel* ističe važnost zdravlja, mnogostranost tjelesnog vježbanja, prirodnost pokreta, povezanost sa životom, uravnoteženost sa umnim odgojem i brigu za tjelesni razvoj. Rable je preporučivao roditeljima da djeci priušte zdrav način života i ravnotežu umnog rada, odmora i tjelovježbe.

Njemački humanist **Erazmo Roterdamski** kritikuje skolastiku u djelu *Pohvala ludosti* gdje posebno osuđuje tjelesnu kaznu i zanemarivanje tjelesnog odgoja.

Jan Amos Komenski se smatra utemeljiteljem suvremene škole koji zagovara odgoj u skladu sa prirodom a da se pri tome moraju uzeti u obzir osobitosti svakog djeteta. Prema njemu čovjek je dio prirode i treba zbog toga da podliježe svim zakonitostima koje se zbivaju u prirodi. Kaže on da se u prirodi ne dešava ništa u nevrijeme, cvijeće ne cvjeta zimi, pa tako i djecu ne treba opterećivati sadržajima za koji nisu zreli. U tjelesnom to je primjer da se ne mogu djeca opterećivati vježbama za koje tijelo nije zrelo. Dalje on kaže kako priroda pazi na pogodan momenat, u njoj se ništa ne zbiva naglo i skokovito već postupno što je u odgoju, također, bitno. Prema njegovom konceptu prvih šest godina je presudan za odgoj a zove ga materinska škola za koji je napisao i prigodno štivo pod istim nazivom. Na ovom stupnju je značajno da se razviju osjetila i steknu neke „ručne navike“ (psihomotorne vještine). U svom djelu *Velika didaktika* Komenski razrađuje opći sistem odgoja u koji se uklapa i tjelesni odgoj pod čim podrazumijeva razne vrste kretanja, razborit način života i umjerenost u ishrani. U djelu *Svijet u slikama* piše o značaju dječije igre za opći razvoj djeteta. Kaže on da se kroz igru vježba tijelo i duh, da se u njoj razvija društvenost, smisao za red, nastojanje za pobjedom, ugodnost i zadovoljstvo (danas bi rekli da se razvija self koncept i samopuzdanje).

Džon Lok je prvi razradio teoriju tjelesnog odgoja. On traži da osnovni postulat u odgoju bude princip „zdrav duh u zdravom tijelu“. Zbog toga nalaže da se djeca odgajaju na čistom zraku, da nose čistu, komotnu i prikladnu odjeću. Kao ljekar je znao koliko je

važna ishrana, posebno u ranom dobu pa roditeljima preporučuje da djeci daju jednostavnu hranu i da ih klone pića. Tjelesni odgoj je kao i svaki drugi, tvrdi Lok, i zato se zalaže da bude organiziran, sistematičan i pod rukovodstvom stručnih nastavnika. Kao predstavnik empirizma u odgoju on duboko vjeruje u mogućnosti odgoja i obrazovanja ali ne zanemaruje ni naslijeđene predispozicije, jer kaže da se rad sa djecom mora prilagoditi naslijeđenoj anatomske-fiziološkoj organizaciji organizma. Tvrdi da je dijete „neispisano tlo“, (tabula rasa), Lok ipak daje prioritet okolini u odgoju pa tako smatra da se dobrim odgojem i poticajnom sredinom dijete može skladno i tjelesno razvijati.

Žan Žak Ruso dalje razvija ideje empirizma, duboko vjerujući u slobodan odgoj i vraćanje prirodi. Govori on o tri vrste odgoja – odgaja priroda, odgajaju ljudi i odgajaju stvari. Kada to koreliramo sa savremenim poimanjem odgoja ne možemo sporiti da je Ruso pravilno shvatio interakcije u odgoju presudnih faktora naslijeđa, odgajatelja i okolinskih utjecaja (mediji, nastavna tehnologija). Ključni doprinos Rusoa je njegova filozofija odgoja u skladu sa prirodom, odnosno da se odgojni zahtjevi moraju podrediti prirodi djeteta. Uspoređujući ovaj princip sa zahtjevima koje danas neki odgajatelji tjelesnog odgoja postavljaju pred učenike kada su u pitanju norme u tjelesnom odgoju, vidimo koliko je ovaj humanista bio ispred vremena. On, dakle, zagovara individualni princip prema kome je svako dijete zasebna priroda i prema njoj se tako treba i odnositi i njoj podređivati rad i norme. *Emil ili o odgoju* je temeljno djelo ovog fancuskog humaniste u kojemu svoju teoriju operacionalizira na stupnjeve razvoja djeteta. U svakom stupnju on daje konkretne naputke za poticanje pojedinih odgojnih komponenti. Tijelo čini temelj za intelekt i oruđe je duha, zbog čega Ruso zagovara vježbanje na čistom zraku, jer, kako ističe, strašna je zabluda ako tko prigovara da tijelo smeta duševnom razvoju. U poticanju tjelesnog razvoja Ruso u ovom djelu počinje od najranijeg doba koje on zove doba tjelesne njege. To je doba kada dijete „nije ni čovjek ni životinja nego samo dijete“. U kasnijim etapama zagovara da se Emil kultivira tako da upravlja svojom voljom, da jača svoje tijelo i svoj duh kroz prirodne pokrete (šetnja, rad u vrtu). Zanimljivo je njegovo gledanje na odgoj ženske djece gdje je u odnosu na preteče humanizma Feltra i Vivesa bio značajno konzervativniji, smatrajući da između muškarca i žene postoje velike razlike i da žene treba da rađaju i ugađaju mužu. Zbog toga on zagovara i drugačiji odgoj

ženske djece, gdje je sve podređeno da bude spremna radati i obavljati manualne kućanske poslove a da tjelesni odgoj ne treba razvijati snagu već estetiku pokreta.

Hajnrh Pestaloci je mnogo doprinio razvoju tjelesnog odgoja i uvođenju u školski kurikulum kao obavezan nastavni predmet. Osnovne zadaće ovog odgoja po njemu su razvijanje tjelesnih snaga, okretljivosti, spoznaja o različitoj upotrebi vlastitog tijela, razvijanje estetskih odlika i moralnih svojstava. U svom djelu *Knjiga za majke* on kao i Komenski daje instrukcije majkama kako u najranijoj dobi da potiču tjelesni razvoj svoje djece. U ovom, kao i u djelu *Lajnhard i Gerdtruda*, Pestaloci govori o praktičnoj odgojnoj djelatnosti kroz rad. Bio je uvjeren da tjelesna i duhovna odgojnost koriste razvoju svih sposobnosti koje su potrebne za ljudska znanja.

Humanisti će izvršiti veliki utjecaj na filantropiste koji će zagovarati tjelesni odgoj kao školski predmet kojim se ostvaruju načela fizičkog sa duševnim i koji tumače da je usavršavanje tijela moguće jedino vježbanjem, posebno vježbanjem u prirodi, gdje su među prvima zagovarali logorovanja. Na temelju ovih učenja **J. F. Guts. Muths** će razraditi sistem školske gimnastike. Kasnije će **Herbart** ovaj koncept dovesti do pravog drila, jer je umjesto prirodnih pokreta glavni sadržaj vještački iskonstruiran, apstraktan i monoton pokret kojim se uglavnom razvijala složnost, poslušnost i kruta disciplina.

Adolf Spies je tjelesni odgoj u školama pretvorio u formalizam gibanja s niveliranim mehaničkim pokretima složne izvedbe.

Herbartov kruti formalizam u dogoju, pa i onom u tjelesnom odgoju, nadići će **Adolf Disterveg** koji traži harmonijski razvijenu ličnost u kojoj je za potpuni razvoj tijela i duha veoma značajno tjelesno vježbanje. Da bi tjelovježba bila djeci draga i da bi se poticala pozitivna čuvstva, Disterveg zagovara dječije igre i prirodne pokrete a da gimnastiku treba da izvode samo učitelji koji imaju pedagoško obrazovanje (kako bi prestali sa drilom). Ovaj će koncept posebno podržati **Herbert Spenser** u djelu *O intelektualnom, moralnom i tjelesnom odgoju* u kome navodi da se u ionako izvještačenom životu čovjeka odviše upotrebljavaju vještačka sredstva. Umjesto zabranjenog prirodnog vježbanja uvedeno je vještačko, tj. gimnastika. Dopuštamo, veli Spenser, da je to bolje nego ništa, ali tvrdm da to nije adekvatan nadomjestak za igru. Tek sportsko vježbanje koje se obavlja instiktivno i s puno

veselja od znatne je koristi za razvoj dječaka i djevojčica. Onaj tko ga zabranjuje, zabranjuje ona sredstva koja je priroda odredila fizičkom odgoju. (Pavletić, 1969)

Pa ipak, školska gimnastika prema konceptu Spiesa i Linga će do drugog svjetskog rata biti kruti dril kojim se prevashodno disciplinirao dječiji duh i nametala kruta disciplina u školama.

Savremena intencija u obrazovnim strategijama se bazira na poticanju nužnih kompetencija koje nameću vrijeme i prilike. Pedagoške zadaće tjelesnog odgoja u konceptu novih terija su zdravstvene, odgojne, obrazovne i rekreativne, a to su upravo zagovarali i klasici pedagoške misli (Vukasović, 1999). Pedagogija, također, mijenja svoj fundament u kome su dominirala temeljna odgojna područja i orijentira se na futurologiju u obrazovanju, odnosno osmišljava se odgojno-obrazovna politika koja će sagledati koja su to znanja i sposobnosti koja će biti potrebna u budućnosti. Nenad Suzić zagovara dvadeset osam kompetencija koje su potrebne mladima da bi mogli baštiniti civilizacijske tekovine i da bi se mogli uklopiti u globalne tokove. (Suzić, 2005). Suzić podrazumijeva konvergenciju genetskih kapaciteta i asimilacije prirodne i društvene sredine, ali u poticanju tjelesnih kompetencija naglašava vlastitu aktivnost pojedinca. Postignuće se može ostvariti, kako to on veli, kad učenik na treningu u početku napravi nekoliko sklekova, a nakon mjesec dana redovnog vježbanja taj se rezultat znatno povećava, čime se potvrđuje učinak vlastite aktivnosti.

Kvalitetne promjene sadržaja tjelesnog odgoja u novom dobu su u funkciji „socijalnog podešavanja“ gdje se manje pažnje posvećuje vještinama a više samoj odgojno-obrazovnoj klimi na nastavnom satu. (Kačapor, 2002)

Arnold Gehlen smatra da je čovjek manjkavo biće, da mu manjka instiktivna opremljenost životinja, ali da posjeduje jednu vrlinu prilagodbe kojom može nadomjestiti ono što mu je genetika uskratila. (Gudjons, 1993)

Zaključak

Osnovne postavke tjelesnog odgoja znamenitih mislilaca i pedagoga su teorijski okvir današnjeg koncepta ovog odgojnog područja gdje je dominantan stav da je to područje široke odgojne

vrijednosti. Ako bismo tražili zajedničke premise nabrojanih autoriteta, mogli bismo ih strukturirati u sljedeće kategorije:

- većina njih smatra da tjelesni odgoj mora slijediti prirodni razvoj, što je i u današnjoj teoriji bitan postulat,
- izuzimajući „herbartizam“ koji je tražio krute forme tjelovježbe, klasici pedagoške misli zagovaraju slobodni prirodni pokret koji razvija pozitivna čuvstva a koji preovladava i u današnjoj koncepciji tjelesnog odgoja,
- zajedničko je svim autoritetima koje smo naveli da je tjelesni odgoj samo jedan segment u razvoju harmonijske ličnosti i svi prihvataju maksimu „u zdravom tijelu zdrav duh“, a mi smo svjedoci koliko se danas nastoje umrežiti tjelesni, radni, moralni, estetski, ekološki i drugi odgojni segmenti,
- od Platona, koji je govorio da je najteže naći dobrog učitelja za tjelovježbu, pa do modernog doba svi mislioci ističu značaj odgajatelja u poticanju tjelesnih kompetencija,
- navedeni mislioci su jedinstveni da se zadaće tjelesnog odgoja ostvaruju u sinergiji različitih okolinskih poticaja, genetskih pretpostavki i aktivnosti pojedinca,
- na kraju, iako se pedagoški klasici i mislioci nisu bavili stručnim područjima tjelesnog odgoja, oni su svojim pogledima ostavili značajne misli koje su u savremenoj teoriji ovog odgojnog područja i danas aktualne.

Literatura

- Kačapor, S. i saradnici (2002). *Pedagogija*, Zenica: Dom štampe.
- Gudjons, H. (1993) *Pedagogija – temeljna umijeća*, Zagreb: Educa.
- Vukasović, A. (1999). *Pedagogija*, Zagreb: Hrvatski katolički zbor „MI“.
- Suzić, N. (2005). *Pedagogija za XXI vijek*, Banja Luka: TT-Centar
- Žlebnik, L. (1955). *Opća povijest pedagogije*, Zagreb: Pedagoško–književni zbor.
- Pavletić, V. (ur.) (1969). *Pedagogija I*, Zagreb: Matica Hrvatska.

Summary

We are inclined to believe that the modern tendencies in education are the result of recent times, and we uphold the new and criticize the old, i.e. with bias. Think of all new trends in education which are interpreted as revolutionary pedagogical revelations, in fact, they had been applied in education a long time ago.

In fact, this paper deals with understanding of the pedagogical physical education classics in the context of modern physical training theories. The basic physical training philosophy of the most famous ones, as well as the reflection of that idea on the present reality in this educational area will be pointed out in the paper.